



Mâturîdîliğin Hanefilik İle İlişkisi*

Ahmet AK**

Atıf/©: Ak, Ahmet (2010). Mâturîdîliğin Hanefilik ile İlişkisi, Mîlel ve Nihal, 7 (2), 223-240.

Özet: Ebu Mansur el-Mâturîdî, Hanefi âlimlerden ilim tahsil etmiş ve İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin itikadi görüşlerini geliştirmiştir. İmam Mâturîdî, önemli bir Hanefi fakih ve mütekellimdir. Onun görüşleri, pek çok Hanefî âlim tarafından benimsenmiştir. Hanefi âlimler, Hanefiliği ve Mâturîdîliği birlikte yaymışlardır. Bu yüzden Hanefilik ile Mâturîdîlik arasında çok önemli bir ilişki vardır. Ancak bu iki mezhep arasındaki ilişki İslam düşüncesinde genelde bilinmemektedir. Bu makalede, Mâturîdîlik ve Hanefilik arasındaki ilişki ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmam Mâturîdî, Ebu Hanife, Mâturîdîlik ve Hanefilik..

Giriş

Mâturîdîliğin kurucusu kabul edilen İmam Mâturîdî, bugünkü Özbekistan'ın Semerkant şehrinde yaşamış ve dönemin önde gelen Hanefi alimlerden ilim tahsil etmiştir. Kısa sürede Hanefilik üzerinde uzmanlaşan İmam Mâturîdî, ömrünün sonuna kadar İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin özellikle itikadi görüşlerini geliştirip sistemleştirmiş ve din konusunda ortaya çıkan problemleri onun gibi aklın ve naklin ışığında çözmeye gayret göstermiştir. İmam Mâturîdî'nin görüşleri kendisinden sonra dünyaya gelen pek çok

* Bu makale, Ahmet Ak tarafından kaleme alınan Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik, (Yayınevi yayınları, Ankara 2009) adlı Doçentlik kitabında yer alan ilgili bölümün gözden geçirilip, genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı [aak@ksu.edu.tr].

Hanefî âlim, fıkhıta Ebû Hanife'nin görüşlerini, itikatta ise İmam Mâturîdî'nin görüşlerini öne çıkartarak Hanefiliği ve Mâturîdîliği birlikte yaymışlardır.

Ancak ne var ki, günümüz İslam toplumunda İmam-ı Azam Ebû Hanife ve ona nispet edilen Hanefilik büyük oranda tanınmasına rağmen İmam Mâturîdî ve ona nispet edilen Mâturîdîlik pek tanınmamaktadır. Hatta İmam Mâturîdî'nin görüşlerinin temelini İmam Azam Ebû Hanife'ye dayandığından ve Hanefilik ile Mâturîdîlik arasındaki yakın ilişkiden Hanefî olan pek çok kişinin bile haberi yoktur denebilir.

İşte bu makalede, önemli İslam mezheplerinden birisi olan Mâturîdîliğin daha yakından tanınmasına katkı sağlamak amacıyla Mâturîdîliğin Hanefilik ile ilişkisi maddeler halinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Mâturîdîliğin Arka Planı, Hanefiliktir. Kaynaklarda, İmam Mâturîdî'nin itikada dair görüşlerinin İmam Azam Ebû Hanife'ye dayandığı ve bu görüşlerin İmam Mâturîdî tarafından geliştirilip sistemleştirildiği açıkça ifade edilmektedir.¹ Ebû Hanife ve İmam Mâturîdî'nin her ikisinin de âyet ve hadisleri yorumlarken akla büyük önem verdikleri ve akıl-nakil dengesini koruyup, aynı metodu kullandıkları da bilinmektedir.² Bütün bunlar, Mâturîdîliğin arka planının Hanefilik olduğuna açıkça işaret etmektedir.

2. Kaynaklar, İmam Mâturîdî'nin yoğun bir şekilde Hanefi temelli eğitim aldığını ve hoca silsilesinin İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye dayandığını kaydetmektedir.

İlk dönem Hanefi-Mâturîdî âlimlerinden İbn Yahya'nun *Şerhu Cümelü Usûli'd-Din* adlı eserinde İmam Mâturîdî'nin Semerkant'ta yoğun bir şekilde Hanefiliğin tedris edildiği Dâru'l-Cüzcânîyye

¹ Geniş bilgi için bkz., Sönmez Kutlu, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Mezhebî Arka Planı", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara 2003, 119-146; Ahmet Ak, *Büyük Türk Alimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, İstanbul 2008, 119, 169.

² Krş., Ethem Rûhi Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir 2004, 69, 70; Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturîdî", 21, 22; Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Isparta 2001, 81, 82; M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Mâturîdî*, İstanbul 1980, 289 vd.

isimli ilim merkezinde eğitim gördüğü, orada hocalık yaptığı ve İmam Mâturîdî'nin hoca silsilesinin şu şekilde İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye dayandığı kaydedilmektedir:³



Söz konusu hoca silsilesi hakkında önde gelen Mâturîdî alimlerinden Ebû'l-Muîn en-Nesefî de *Tabsiratü'l-Edille* adlı eserinde benzer ifadeler kullanmaktadır. Nesefî'ye göre Horasan ve Mâverâünnehir halkının Hanefiliği, İmam Azam'ın önde gelen öğrencisi Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (189/804), onun öğrencisi Ebû Süleyman el-Cüzcânî (200/816), onun arkadaşı Şeyh Ebû Bekir Ahmed b. İshâk Sabih el-Cüzcânî (220/836 civarı), Ebû Bekir el-Cüzcânî (250/864), Ebû Nasr Ahmed b. Abbâs el-İyâzî el-Ensârî

³ İbn Zekeriya Yahya b. İshâk, (IV/X. asrın sonları), *Şerhu Cümeli Usûli'd-Din li Ebî Seleme es-Semerkandî*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa Bölümü, Nu: 1648/II. v. 160b, 161b, 162a.

(275/888 civarı) ve İmam Mâturîdî (333/944) kanalıyla öğrenmişlerdir.⁴ Ona göre bu âlimler, ilk dönemlerden itibaren Mâverâünnehir'in tamamında ve Horasan'ın Merv ve Belh gibi şehirlerinde Hanefiliği yaymak için çalışmışlardır.⁵

İmam Mâturîdî'nin hoca silsilesinin Ebû Hanîfe'ye dayandığı hususu yukarıdakilere benzer şekillerde Kemaluddin el-Beyâzî (1098/1687) ve Seyyid Muhammed ez-Zebîdî (1205/1790) tarafından da kaydedilmektedir.⁶ Bütün bu kayıtlar, İmam Mâturîdî'nin hoca silsilesinin kesin olarak Ebû Hanîfe'ye dayandığını ve yoğun bir şekilde Hanefi alimlerden eğitim aldığını açıkça göstermektedir.

3. İmam Mâturîdî, büyük bir Hanefi fakihidir / alimidir ve Hanefi fakihlerin icâzetname silsilesinde İmam Mâturîdî'nin müstesna bir yeri vardır.

Asırlarca Hanefi temelli eğitimin görüldüğü Fatih-Süleymaniye Medreselerinde verilen fıkıh icâzetnâmeleri İmam Mâturîdî yoluyla İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'ye ulaşmaktadır. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ve İmam Mâturîdî arasında dolayısıyla Hanefilik ile Mâturîdîlik arasındaki bu ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu icâzetnâme silsilesinin bizim araştırma alanımız olan VI./XII. yüzyıla kadar olan kısmını burada vermeyi uygun buluyoruz.⁷

1. Yüce Allah

⁴ Ebû'l-Muîn Meymun b. Muhammed en-Neseî (508/114), *Tabşiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn alâ Tarîkâtî'l-İmam Ebi'l-Mansûr el-Mâturîdî*, nşr., Claude Saleme, Dimaşk 1993, I/356-358.

⁵ Neseî, *Tabşiratü'l-Edille*, I/356-360; krş., Kutlu, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Mezhebî Arka Planı", 124-125; Ak, *Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, 99-100.

⁶ Kemâlüddin Ahmed b. Hasan el-Beyâzî (1098/1687), *İşârâtü'l-Merâm an İbâretî'l-İmâm*, thk., Yusuf Abdürrazzak, Kahire 1949, 23; Seyyid Muhammed Murtaza b. Muhammed el-Hüseynî ez-Zebîdî, *İthâfü's-Saadeti'l-Muttekin bi Şerhi İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Fikr trz., II/5; İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik üzerine önemli çalışmaları bulunan Sönmez Kutlu ve Ulrich Roudolph da bu konuda aynı görüştedirler. Bkz., Kutlu, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, 274; Rudolph, Ulrich, *al-Maturîdî und Die Sünnitische Theologie in Semerkand*, Leiden New York-Köln 1997, 161.

⁷ Hüseyin Atay, "Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzetnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1981, Cilt: 13, s. 197-198.

2. Melek Cibril
3. Peygamber Hz. Muhammed (570–632)
4. Ali b. Ebî Talip (40/661)
5. Ebû Abdurrahman Abdullah b. Habib (70/698)
6. Ebû İmran İbrahim b. Yezid b. Esved b. Amr b. Rabîa Nehâî (96/713)
7. Ebû İsmail Hammad b. Ebî Süleyman (120/737)
8. Ebû Hanife, Numan b. Sabit b. Zuta (150/767)
9. Muhammed b. Hasan Şeybânî (189/804)
10. Ebû Süleyman Musa b. Süleyman Cüzcânî (201/816)
11. Ebû Bekr Ahmet (b. İshâk) Cüzcânî (250/864)
12. Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944)
13. (Ebû Muhammed) Abdülkerim (b. Musa) Pezdevî (390/999)
14. İsmail b. Abdüssadık (V./XI. asır)
15. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (493/1099)
16. Necmüddin Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (537/1142)
17. Ali b. Ebî Bekr Merginânî (593/1196)
18. Muhammed b. Abdüssettar b. Muhammed, Şemsü'l-Eimme el-Kerderî (642/1244)

Bu icâzet silsilesinin dokuzuncu halkası olan Muhammed b. Hasan Şeybânî'den (189/804) itibaren silsile iki kola ayrılmıştır.⁸ Silsilede yer alan âlimlerin faaliyet alanlarından hareketle birincisini, Hanefî Semerkant Kolu İcâzetnâmesi, ikincisini de Hanefî Buhâra Kolu İcâzetnâmesi şeklinde isimlendirebiliriz. İkinci icâzetnâme kolunda İmam Mâturîdî'nin ismi geçmemekle birlikte, bu kola mensup olan ve Selçukluların hüküm sürdüğü asırlarda yaşayan âlimlerin de Ebû Mansûr el-Mâturîdî'yi Ehl-i Sünnet'in imamı olarak gördüklerini tespit ettik. Diğer bir ifadeyle her iki koldaki icâzet silsilesi Selçuklular döneminde aynı kişilerde birleşmektedir. Bu sebeple burada ikinci kolu da vermeyi uygun bulduk.

9. Muhammed b. Hasan Şeybânî (189/804)

⁸ Atay, "Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzetnâmeleri", 197–198.

10. Ebû Hafs Kebir Ahmed b. Hafs (217/832)
11. Muhammed b. Ahmed b. Hafs (264/874)
12. Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Harisî Kûlâbâzî (340/951)
13. Ebû Bekr Muhammed b. Fadl Buhârî (381/991)
14. Ebû Ali Hüseyin b. Hıdr b. Muhammed en-Neseî (424/1032)
15. Ebû Muhammed Abdülaziz b. Ahmed b. Nasr b. Salih Şemsü'l-Eimme el-Halvânî el-Buhârî (448/1050)
16. Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (483/1090)
17. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Abdülkerim, Fâhru'l-İslâm Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (493/1099)
18. Necmüddin Ebû Hafs Ömer en-Neseî (537/1142)
19. Ali b. Ebî Bekr Merginânî (593/1196)
20. Muhammed b. Abdüsettar b. Muhammed, Şemsü'l-Eimme el-Kerderî (642/1244)

Görüldüğü gibi Hanefî fakihlerinin Semerkant İcâzetnâme Kolu'nda 15, 16, 17 ve 18. sırada yer alan âlimler ile Buhâra İcâzetnâme Kolu'ndaki 17, 18, 19 ve 20. Sırada yer alan âlimler aynı kişilerdir. Bu icâzetnâme silsilesinde geçen Hanefî âlimler, Selçuklular döneminden itibaren İmam Mâtürîdî'yi hem bir fakih, hem de Ehl-i Sünnet'in imamı olarak kabul ve takdim eden âlimlerdir. Nitekim bu âlimlerden Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn* adlı eserinin bir yerinde "Ebû Hanîfe usûl ve fûru'da bizim imamımız ve reisimizdir"⁹ derken; diğer bir yerinde tekvin konusunu açıklarken "Bu konuyu, Şeyh Ebû Mansûr Mâtürîdî, Sünnet ve Cemâat Ehlinin mezhebini icâd mevcuddan başkadır, icâd hâdis değildir, ama ezeldir diyerek tashih edip, düzeltmiştir, o, Eş'arî'den daha üstündür. *Ebû Hanîfe ve ashabının mezhebi* de budur"¹⁰ demektedir. Kezâ Necmüddin Ömer en-Neseî de *el-Kand fî Zikri Ulemâ-i Semerkand* adlı eserinde, İmam Mâtürîdî'nin "İki kesimin önderi, imam,

⁹ Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (493/1099), *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul 1998, 6.

¹⁰ Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, 101.

fâdıl, verâ sahibi, müftü, münazaracı, Dâru'l-Cüzcâniyye'de ders veren büyük bir müderris, fıkıh ve nazar ilimlerinde üst seviyede bir âlim"¹¹ olduğunu kaydetmektedir. Bütün bunlar, Selçuklular döneminden itibaren hemen bütün Hanefî fakihlerin Mâturîdî'yi imam kabul ettiklerine ve Hanefîlik ile Mâturîdîliği birlikte yaydıklarına delil teşkil etmektedir.

4. Hanefî âlimler, İmam Mâturîdî'nin eserlerini okuttukları gibi onun görüşleri doğrultusunda kıymetli eserler yazarak ve okutarak Mâturîdî fikirlerin yayılmasına çalışmışlardır.

Hanefî alimler, öğrencilerine İmam Mâturîdî'nin eserlerini okutmakla kalmamışlar, aynı zamanda bazıları, Mâturîdî'nin görüşleri doğrultusunda kıymetli eserler yazarak, Mâturîdî'nin görüşlerini daha da sistemleştirmeye çalışmışlardır.¹² Mesela Ebû'l-Muin en-Nesefî'nin *Tabsiratü'l-Edille* adlı eseri incelendiğinde Mâturîdî'nin isminin övüldüğü ve görüşlerine açılım getirildiği görülecektir.¹³ Bundan dolayı Nesefî'nin *Tabsiratü'l-Edille*'si, Mâturîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'inden daha sistematik ve düzenli kabul edilmiştir.¹⁴

5. *Hanefî âlimler, öğrencilerine Mâturîdîliğin ve Hanefîliğin temel kaynaklarını birlikte okutmuşlardır.*

Hanefî fakihlerin büyüklerinden Ebû'l-Hasan el-Merginânî bir taraftan Nesefî'nin *Tabsiratül Edille*'sini icâzetli olarak okumuş, diğer taraftan öğrencilerine Hanefî fıkıhına dair yazdığı *el-Hidâye* adlı kıymetli eserini okutmuştur. Daha sonra gelen bazı Hanefî âlimler de yine aynı şekilde *Tabsiratü'l-Edille* ile *el-Hidâye* adlı eseri birlikte okutmuşlardır. Nitekim Süleymaniye Kütüphanesi'nin Fatih Bölümü Numara 2907 ve Bayazıt Bölümü 3063 numaralarda kayıtlı olan *Tabsiratü'l-Edille*'nin yazma nüshalarının başında *Tabsiratü'l-Edille*'yi okutanların icâzet senedi bunu açıkça göstermekte-

¹¹ Ebû Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî (537/1142), *el-Kand fi Zikri Ulemâ-i Semerkand*, nşr. Nazar Muhammed Faryâbî, Riyad 1991, 143.

¹² Fethullah Huleyf, *Kitâbü't-Tevhîd Mukaddimesi*, 5; Yazıcıoğlu, *Mâturîdî ve Nesefî de İrade Hürriyeti*, 18-24.

¹³ Huleyf, *Kitâbü't-Tevhîd Mukaddimesi*, 5; Yazıcıoğlu, *İmam Mâturîdî ve Nesefî de İrade Hürriyeti*, 18-24.

¹⁴ M. Sait Yazıcıoğlu, "Mâturîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Ebû'l-Muin en-Nesefî", *AÜİFD*, C. 27 (1985), 294.

dir. Burada geçen icâzet senedini önemine binaen burada zikretmek istiyoruz.

“eş-Şeyh el-İmam Seyfü'l-Hak Ebü'l-Muîn en-Neseî (508/1114), Alâuddin Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî (539/1144), Muhammed b. Hüseyin b. Nâsır Abdülaziz en-Nûsûhî es-Semerkindî (570/1179 civarı), Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr Abdülcelil b. Halil er-Rişdânî el-Merginânî ((593/1196), Muhammed b. Abdülsettâr Muhammed el-Ammâdî el-Kerderî (643/1245), Muhammed b. Muhammed b. Nasr el-Buhârî (615–693/1218–1293), Alâuddin Abdülaziz el-Buhârî (730/1329), *el-Hidâye*'yi şerh eden Sirâcüddin Ömer b. Ali (776/1365) ve *Hidâye* okutucusu olarak meşhur olan Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid (827/1423).”¹⁵

Görüldüğü gibi Neseî'nin *Tabsiratü'l-Edillesi'*ni icâzet yoluyla okutan âlimlerden dördüncü kişi meşhur Hanefî fıkıh kitabı *el-Hidâye*'nin yazarı Ebü'l-Hasan Merginânî'dir. Yukarıda geçen silsile kaydından Merginânî'den itibaren *Tabsiratü'l-Edille*'yi okutan hocaların aynı zamanda *el-Hidâye*'yi de okuttukları açıkça anlaşılmaktadır. Keza bu silsilede yer alan Sirâcüddin Ömer b. Ali, *Tabsiratü'l-Edille* ve *Hidâye*'yi birlikte okutmakla kalmamış, aynı zamanda Merginânî'nin *el-Hidâye*'sine bir de şerh yazmıştır. Yine Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid de sadece söz konusu iki eseri okutmamış, aynı zamanda çok meşhur bir *Hidâye* okutucusu olarak kaynaklara geçmiştir.¹⁶

Yukarıdaki icâzet listesinde adı geçen Hanefî âlimlerden Alâuddin es-Semerkindî de *Tabsiratü'l-Edille*'yi okutmakla kalmamış aynı zamanda İmam Mâturîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'an* adlı eserine şerh yazmıştır. O, *Şerhu Te'vîlâtü'l-Kur'an* olarak meşhur olan bu eserin girişinde, Mâturîdî'nin söz konusu tefsiri hakkında şunları

¹⁵ Ebü'l-Muîn Meymun en-Neseî (508/1114), *Tabsiratü'l-Edille fi Usûli'd-Dîn*, Süleymaniye Ktp., Fatih Bölümü, Nu: 2907, v. 1a ve Bayazıt Bölümü, Nu: 3063 v. 1a; krş., Ebü'l-Muîn Meymun en-Neseî, *Tabsiratü'l-Edille fi Usûli'd-Dîn*, neşre Haz. Hüseyin Atay, Ankara 2004, Mukaddime, 76, 77.

¹⁶ Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, Süleymaniye Ktp., Fatih Bölümü, Nu: 2907, v. 1a ve Bayazıt Bölümü, Nu: 3063, v. 1a; krş., Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, Ankara 2004, Mukaddime, 76, 77.

söylemektedir: “Bu, usûlü’t-tevhid konusunda Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat mezhebinin, usûl-ü fıkıh ve fûrû-u fıkıh konularında Ebû Hanife ve ashabının benimsediği mezhebin Kur’an’a uygunluğunu beyan eden muazzam bir kitaptır”¹⁷ O, ayrıca Hanefî fıkıh ve usûlüne dair yazmış olduğu *Mizanü’l-Usûl an Netâici’i-Ukûl* adlı eserinde de İmam Mâturîdî’yi hem “Ehl-i Sünnet’in reisi”¹⁸ hem de “Mâverâünnehir-Semer kand Hanefî fıkıh ekolünün reisi”¹⁹ olarak kaydetmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki, Merginânî’nin *el-Hidâye*’sinden önce Nesefî’nin *Tabsiratü’l-Edille*’si ile yine meşhur bir Hanefî-Mâturîdî âlimi olan Alâuddin es-Semer kandî’nin *Mizânü’l-Usûl* adlı Hanefî fıkıh kitabı birlikte okutulmuştur. Ayrıca o dönemde, *Tabsiratü’l-Edille*’nin yanı sıra diğer Hanefî fıkıh kitaplarını birlikte okutan daha pek çok Hanefî âlimin olması da kuvvetle muhtemeldir.

6. Hanefî âlimlerin hemen hemen hepsi, yazdıkları eserlerinde İmam Mâturîdî hakkında övgü dolu ifadeler kullanmakla kalmamışlar, aynı zamanda İmam Azam Ebû Hanife’nin görüşlerini en iyi bilen ve sistemleştirip yayan kişinin imam Mâturîdî olduğuna hükmetmişlerdir.

Mesela önde gelen Hanefî-Mâturîdî alimlerden Ebû’l-Muin en-Nesefî, *Tabsiratü’l-Edille* adlı eserinde açıkça Hanefî âlimler arasında İmam-ı Azam Ebû Hanife’nin görüşlerini en iyi bilen kişinin İmam Mâturîdî olduğunu²⁰ bu sebeple Hanefîliğin bölgede yayılması için başka hiç bir âlim olmasaydı, İmam Mâturîdî’nin tek başına yeterli olduğunu kaydetmektedir.²¹ Yine Nesefî, *et-Temhîd fi Usûli’-d-Dîn* adlı diğer bir eserinde ise bunu teyiden “İmam Ebû

¹⁷ Alâuddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Semer kandî (539/1144), *Şerhu Te’vîlâtü’l-Kur’an*, Süleymaniye Ktp, Medine Bölümü, Nu: 179, v. 1b.

¹⁸ Alâuddin Alâuddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Semer kandî (539/1144), *Mizânü’l-Usûl fi Netâici’i-Ukûl*, Katar 1404/1984, *Mizânü’l-Usûl*, 3.

¹⁹ Alâuddin es-Semer kandî, *Mizânü’l-Usûl*, 191, 280.

²⁰ Nesefî, *Tabsiratü’l-Edille*, I/162.

²¹ Nesefî, *Tabsiratü’l-Edille*, I/358.

Mansûr el-Mâturîdî, usûlde ve fûrûda Ebû Hanife'ye en bağlı insanlardandı" ²² demektedir.

Necmüddin Ömer en-Neseî (537/1142), İmam Mâturîdî hakkında "İki kesimin önderi, imam, fâdil, verâ sahibi, müftü, görüşlerini iyi ifade edip, savunan, Dâru'l-Cüzcâniyye'de ders veren büyük bir müderris, fıkıh ve nazar ilimlerinde derin bilgi sahibi bir âlim" ²³ gibi övücü ifadeler kullanmaktadır.

Nureddin es-Sâbûnî ise *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn* adlı kitabında İmam Mâturîdî'yi "Büyük İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî" ²⁴ ve "Hidâyet önderi, Ehl-i Sünnet'in reisi Ebû Mansûr beyyazallahu ğurretehu" ²⁵ şeklinde övmektedir.

Hafizüddin en-Neseî ise *Şerhu'l-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb* adlı eserinde İmam Mâturîdî için "Semerkantlı âlimlerin reisi eş-Şeyhu'l-İmam" ²⁶ ünvanını kullanmaktadır.

Öte yandan Usûl, Fıkıh ve Kelâm alanında önemli bir Hanefî âlim olan İbnü Hümmam (861/1457) da *el-Müsâyere* isimli kitabında "Üstad Ebû Mansûr ve Semerkant uleması" ²⁷ şeklinde bir ifade kullanmaktadır. İbn Hümmam'ın İmam Mâturîdî'ye "Üstad" demesi ve onu Hanefilięe son derece bağlı olmalarıyla bilinen Semerkantlı âlimler arasında öne çıkarması da Mâturîdîlik ile Hanefîlik arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

İmam Mâturîdî'nin fıkıh usûlünü yeniden inşa ettiğine dair önemli bir çalışma yapan Şükrü Özen'in tespitlerine göre de İmam Mâturîdî'nin fikhî görüşlerini iktibas eden çok sayıda Mâverâün-

²² Ebû'l-Muîn en-Neseî (508/1114), *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, nşr., Abdülhay Kâbil, Kahire 1407/1987, 16 vd.

²³ Neseî, *el-Kand*, 143.

²⁴ Nureddin Ahmed Ahmed b. Mahmud b. Ebî Bekr es-Sâbûnî, (580/1184), *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, thk. Bekir Topaloğlu, Ankara 1982, 39, 54, 62, 71, 86, 88.

²⁵ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 34.

²⁶ Hafizüddin Ebû'l-Berekât Ahmed b. Mahmud en-Neseî, *Şerhu'l-Müntehab*, thk. Sâlim Öęüt, Kahire 1988, 80, 393.

²⁷ İbnü'l-Hümmâm Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî (861/1457), *Kitâbü'l-Müsâyere*, İstanbul 1979, 180.

nehirli Hanefî fakih bulunmaktadır. Onun tespitine göre İmam Mâturîdî'den iktibas yapan Hanefî fakihler şunlardır:²⁸

Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer ed-Debûsî (430/1039), Fâhru'l-İslâm Ebü'l-Usr Ali b. Muhammed b. Hüseyin el-Pezdevî (482/1089), Şemsüleimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî (483/1090), İbn Mâze Sadrü'ş-Şehîd Hüsâmeddin Ömer b. Abdülaziz İbn el-Buhârî (536/1141), Alâuddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî (539/1144), Ebü'l-Hasan el-Merginânî (793/1197), Alâeddin Ebû Bekir b. Mesûd el-Kâsânî (587/1191) ve Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Attâbî el-Buhârî (586/1190).

Bütün bu kayıtların İmam Mâturîdî'nin Ebû Hanife'nin itikadî görüşlerini çok iyi bildiğine ve Hanefîliğin söz konusu bölgede yayılmasında önemli rol oynadığına açıkça delil teşkil ettiklerini söylemek mümkündür.

7. İmam Mâturîdî ile İmam-ı Azam Ebû Hanife arasında ve Mâturîdîlik ile Hanefîlik arasındaki ilişki, Hanefî olmayan klasik bazı kaynaklarda da kabul edilmektedir.

Şafi-Eş'ari bir alim olan Tâceddin es-Subkî (771/1370), *Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ* ve *es-Seyfül Meşhur* adlı eserlerinde İmam Mâturîdî'nin adına yer vermesine rağmen onun mezhebini *Hanefiyye* olarak zikreder.²⁹ İbn Teymiyye (728/1328) ise *Der'ü Tearruzi'l-Akl ve'n-Nakl* ve *Kitâbü'l-Îmân* adlı eserlerinde İmam Mâturîdî'den Ebû Hanife'nin takipçisi olarak bahseder.³⁰

Hanefîlik ile Mâturîdîlik arasındaki sıkı ilişki Selçuklu tarihçilerinden İbnü'l-Cevzî tarafından da dile getirilmektedir. İbnü'l-

²⁸ Şükrü Özen, *İmam Mâturîdî'nin Fıkıh Usûlünü Yeniden İnşası*, İstanbul 1997, 33-34. (Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi) Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz., Özen, *İmam Mâturîdî'nin Fıkıh Usûlünü Yeniden İnşası*, 32-42.

²⁹ Subkî, Subkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali b. Abdülkâfi (771/1369), *Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettah M. el-Hulv, Kahire 1385/1965, III/384.

³⁰ İbn Teymiyye Takiyüddin Ahmed b. Abdülhâlim (728/1328), *Der'ü Tearruzi'l-Akl ve'n-Nakl*, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, Riyad 1979, II/245; krş., İbn Teymiyye Takiyüddin Ahmed b. Abdülhâlim (728/1328), *Kitâbü'l-Îmân*, nşr., Hüseyin Yusuf el-Gazzâl, Beyrut 1406/1986, 372-373.

Cevzî'nin *el-Muntazam* adlı eserinde geçen bir kayda göre 538/1144 yılında Hanefî fakihî Hasan b. Ebû Bekir en-Nîsâbü'rî, Sultan Mesud'la birlikte gittiği Bağdat'ta minberden Eş'arî'ye açıktan lanet okumuş ve orada bulunan halka şöyle hitap etmiştir: “Şâfi ol, Eş'arî olma; Hanefî ol, Mutezilî olma; Hanbelî ol, Müşebbihe'den olma”.³¹ Bu kayıta geçen söz konusu âlim için “en-Nîsâbü'rî” nisbesi ve “Hanefî ol, Mutezilî olma” ifadesinden Hasan en-Nîsâbü'rî'nin Mutezile'ye muhalif Horasanlı bir Hanefî olduğu anlaşılmaktadır. Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin Horasan ve Mâverâünnehir'de itizal fikrine sahip olmayan Hanefîlerin İmam Mâtürîdî'nin reisliğini yaptığı Semerkantlı âlimlerle aynı görüşte olduklarına dair kayıt, bu sözü söyleyen Hasan b. Ebi Bekir'in Hanefî-Mâtürîdî düşünceye sahip olduğuna işaret etmektedir.³² Bu bakımdan Hasan en-Nîsâbü'rî'nin yukarıda geçen “Hanefî ol, Mutezilî olma” sözünü “Hanefî-Mâtürîdî ol, Hanefî-Mutezilî olma” şeklinde anlamak mümkündür.

Önde gelen İslam Tarihçilerinden İbn Kesîr'e göre Selçuklular, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat,³³ Hüseyinî'ye göre ise Hanefî mezhebine³⁴ mensuptular. Bir başka İslam Tarihçisi olan Barthold'a göre de Selçuklular, “Samanoğlu devletine hâkim mezhep olan ve orada Türkler tarafından kabul edilmiş bulunan Hanefî mezhebinin mutaassıp koruyucuları olmuşlardır... Selçuk'un torunları İslâm Sultanları olmak sıfatıyla Karahanlılar'a nispeten İslâm'ın ve Ehl-i Sünnet'in daha gayretli savunucuları olmuşlardır.”³⁵ Başka bir çalışmada detaylarıyla ortaya koyduğumuz üzere, Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (493/1099), Ebü'l-Muîn en-Nesefî (508/1114), Ömer en-Nesefî (537/1142), Alâuddin es-Semerkandî (539/1144) ve Nured-

³¹ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1200), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Miülük ve'l-Ümem*, thk., Süheyl Zekkâr, Beyrut 1415/1995, X/344.

³² Krş., Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkıh Usûlüniü Yeniden İnşası*, 192.

³³ İbn Kesir, İsmail b. Ömer İmâdüddin Ebü'l-Fidâ (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1990. XII/69; Ebû Abdullah Muhammed el-Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler*, nşr., Ali Sevim, Ankara 1988, 13.

³⁴ Sadreddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nâsır el-Hüseyinî, (590/1194), *Ahbâru'd-Devleti's-Selçukiyye*, trc. Necatî Lügal, Ankara 1943, 2.

³⁵ V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, yay., Haz., Hüseyin Dağ, Ankara 2004, 98.

din es-Sâbûnî (580/1184) gibi önde gelen Hanefî-Mâturîdî âlimlerin tamamı Selçuklular döneminde yaşamışlar ve fıkhıta İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin, itikatta ise İmam Mâturîdî'nin görüşlerini yaymaya çalışmışlardır.³⁶

8. Mâturîdîlik ile Hanefilik arasındaki yakın ilişki çağdaş araştırmacılar tarafından da kabul edilmektedir. Wilferd Madelung, Ulrich Rudolf, Carl Brockelmann, İzmirli İsmail Hakkı, Montgomery Watt, Ethem Ruhi Fıçlalı ve Sönmez Kutlu gibi çağdaş araştırmacılara göre de Mâturîdîlik ve Hanefilik birlikte yayılmıştır.³⁷

9. İmam Mâturîdî'nin yaşadığı dönemde Semerkant, dünyanın önde gelen ilim ve kültür merkezlerinden birisi idi. Nitekim Ömer Neseî, *el-Kand fi Zikri Ulema-i Semerkand* adlı eserinde yerli halkın yanı sıra Belh, Buhâra, Neseî, Nisâbûr hatta Bağdat gibi uzak şehirlerden Semerkant'a ilim öğrenmeye gelen çok sayıda öğrenciden bahsetmektedir.³⁸ Bu kayıttan anlaşıldığına göre Semerkant'a okumaya gelenlerin bir kısmı yetişip ilmî faaliyetlerini bu şehirde sürdürmüşler, bir kısmı ise orada okuduktan sonra ya kendi memleketlerine ya da başka şehirlere giderek, oralara Hanefî-Mâturîdî kültürü götürmüşlerdir. Bu sebeple, Mâturîdîliğin yayılışında Semerkant'ta okuyan Hanefî âlimlerin katkıları büyük olmuştur.

10. Şâfi-Eş'arî dayanışması karşısında Selçuklu sultanlarının ve Hanefî fakihlerin genelde Mâturîdî'nin fikirlerini benimsemiş ve desteklemiş olması da Hanefîliğin Mâturîdîlikle özdeşleştirilmesine yol açmıştır. Daha sonra Selçukluların Orta Doğu ve Anadolu'ya yerleşmesiyle Mâturîdî'nin fikirlerini benimseyip savunan

³⁶ Geniş bilgi için bkz., Ak, Ahmet, *Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik*, Ankara, 2009, 130-176.

³⁷ Bkz., Madelung, "Mâturîdîliğin Yayılışı ve Türkler", 319; Rudolph, *al-Maturîdî und Die Sünnitische Theologie in Semerkand*, 161; Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle Mâturîdî", 21, 22; Ulrich Rudolph, "Mâturîdîliğin Ortaya Çıkışı," çev., Ali Dere, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara 2003, 302, 303; Özen, *Mâturîdî'nin Fıkıh Usûlünü Yeniden İnşası*, 70; Watt, *İslâmî Tetkikler İslâm Felsefesi ve Kelâmı*, 77; İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmî Kelâm*, nşr., Sabri Hizmetli, Ankara 1981, 67.

³⁸ Semerkant'a Buhara'dan gelen bazı kişiler için bkz., Ömer Neseî, *el-Kand*, Riyad 1991, 178, 242, 259, Belh'ten gelenler için bkz., 143, 175, Neseî'den gelenler için bkz. 145, 146, 155, 160, 162, 163, 166, Bağdat'tan gelenler için bkz., 212, 243, Nisâbûr'dan gelenler için bkz., 154, 177, 190, 213, 280.

Mâverâünnehirli Hanefî âlimlerin bu bölgelere davet edilmeleri ve onların eğitim-öğretimde, yargıda ve saray çevresinde hâkim olmaları da Hanefî-Mâturîdî birliğinin / birlikteliğinin pekişmesinde önemli rol oynamıştır.³⁹

11. Ebû Mansûr el-Mâturîdî, kendisinden sonra gelen Hanefî kelâm âlimlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yüzden onun görüşleri, önce Mâverâünnehir’de, daha sonra Horasan ve diğer bölgelerde Hanefîlik ile birlikte yayılmıştır.⁴⁰ Ayrıca İmam Mâturîdî, Ebû Hanîfe’nin görüşlerini sistemleştirdiği için daha sonra gelen Hanefîler, akâidde Mâturîdî olarak isimlendirilmişlerdir. Bundan dolayı Mâturîdîlik ile Hanefîlik adeta eş anlamlı iki isim⁴¹ daha net olarak söyleyecek olursak birbirini tamamlayan itkadi ve fıkhi iki mezhebin ismi, İmam Mâturîdî de, İmam Azam ebu Hanîfe’nin itkadi görüşlerini geliştirip, sistemleştiren büyük bir alim olarak kabul edilmiştir.

Yukarıda maddeler halinde ifade edildiği üzere *Kitâbü’t-Tevhîd* ve *Kitâbü’t-Te’vîlât* gibi önemli eserler veren ve çok sayıda öğrenci yetiştiren İmam Mâturîdî, hem yaşadığı dönemde ve hem de vefatından sonra Hanefîler arasında büyük itibar görmüştür.⁴² Mâturîdî’nin eserleri ve görüşleri Hanefî alimler tarafından nesilden nesile aktarılmıştır.⁴³ Böylece İmam Mâturîdî’nin görüşleri Semerkant merkez olmak üzere Mâverâünnehir’deki Hanefîler arasında yayılmaya başlamıştır. Zamanla İmam Mâturîdî, Hanefîler tarafından Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’ın ileri gelen bir imamı; fikirleri ise “Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat”ın görüşleri şeklinde ifade edilmiştir. Bu bakımdan Mâturîdîliğin günümüzden yaklaşık 1000 yıl önce bugünkü Özbekistan’ın sınırları içerisinde bulunan Semerkant’ta ortaya çıktığını söylemek ve Selçuklulara kadar olan

³⁹ Geniş bilgi için bkz., Ak, *Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik*, 112-130; krş., Wilferd F. Madelung, “Mâturîdîliğin Yayılışı Ve Türkler”, Çev. Muzaffer Tan, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara 2003, 305-368.

⁴⁰ Carl Brockelmann, *Tarîhu’l-Edebi’l-Arab*, trc., A. en-Neccâr, Kahire 1991, 141-142; Watt, *İslâmî Tetkikler İslâm Felsefesi ve Kelâmı*, 77.

⁴¹ Sarıkaya, *İslâm Düşüncesinde Mezhepler*, 82.

⁴² Geniş bilgi için bkz., Kutlu, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturîdî”, 20, 21; Ak, *Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, 53-55.

⁴³ Geniş bilgi için bkz., Ak, *Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, 47, 48, 128-158.

dönemi de “Mâtûrîdîliğin Oluşum Dönemi” olarak isimlendirmek mümkündür.⁴⁴

Selçuklular döneminde ise Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (493/1099), Ebü'l-Muîn en-Nesefî (508/1114), Ömer en-Nesefî (537/1142), Alâuddin es-Semerkindî (539/1144) ve Nureddin es-Sâbûnî (580/1184) gibi önde gelen Hanefî-Mâtûrîdî âlimler yaşamışlar ve onların tamamı fıkhıta İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin, itikatta ise İmam Mâtûrîdî'nin ismini ve görüşlerini yaymaya çalışmışlardır.

Söz konusu Hanefî alimler, *Akaidü'n-Nesefi*, *Tabsiratü'l-Edille* ve *Mâtûrîdîyye Akaidi* olarak Türkçeye tercüme edilen *el-Bidaye fi Usuli'd-Din* gibi Mâtûrîdîliğe ait en önemli eserleri Selçuklular döneminde vermişlerdir. Diğer bir ifadeyle Selçuklu Hanefî alimleri imam Mâtûrîdî'nin görüşlerini öğretmek için kıymetli eserler yazarak ve çok sayıda öğrenci yetiştirerek Hanefî-Mâtûrîdîliği birlikte Ehl-i Sünnet adıyla savunup yaymaya çalışmışlardır. Bu bakımdan Selçukluların hakim olduğu dönemi, “Mâtûrîdîliğin Yayılış Dönemi” olarak isimlendirmek mümkündür.⁴⁵

Selçuklular Döneminde Mâtûrîdîlik adlı kitabımızda genişçe ortaya koyduğumuz üzere Hanefîliğin, Selçukluların özellikle ilk ve orta dönemlerinde hem bir fıkıh ekolü hem de Mâtûrîdîliği de içine alan kelâmî bir ekol / mezhep olarak algılandığı ve aynı zamanda bu durumun hem Hanefîlerce hem de diğer mezhep mensuplarınca genel kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Kezâ bu dönemde Mâtûrîdîlik yerine Hanefîyye isminin kullanılmış olması, İmam Mâtûrîdî'nin görüşlerinin Ebû Hanife'nin görüşlerine dayanmasından ve İmam Mâtûrîdî'nin “İmam-ı Azam” ve “İmam-ı Celil” gibi unvanlarla Hanefîlerin gönlünde taht kuran Ebû Hanife'nin gölgesinde kalmasından da kaynaklanmış olabilir.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, yaptığımız araştırmalar çerçevesinde Hanefî âlimlerin hemen hepsi itikatta İmam Mâtûrîdî'nin görüşleri etrafında birleşmelerine ve Mâtûrîdîliğe ait temel kaynakların çoğunun yine bu âlimler tarafından yazılmasına

⁴⁴ Geniş bilgi için bkz., Ak, *Selçuklular Döneminde Mâtûrîdîlik*, Ankara, 2009, 81-95.

⁴⁵ Geniş bilgi için bkz., Ak, *Selçuklular Döneminde Mâtûrîdîlik*, 95-186.

rağmen, ilk dönemlerde Mâturîdîlik isminin henüz kullanılmadığı sonucuna ulaştık. Buna ilaveten o dönemde Mâturîdîlik yerine Hanefiyye, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ve Mâturîdî ve Tâbileri gibi isimlerin kullanıldığını da tespit ettik. Bu yüzden bazı kaynaklarda, Mâturîdîlik yerine bazen Hanefiyye / Hanefîlik, bazen de Hanefî-Mâturîdîlik kavramı kullanılmaktadır.

Sonuç olarak İmam Mâturîdî'nin hoca silsilesinin Ebû Hanife'ye dayanması, Mâturîdî'nin Ebû Hanife'nin fıkhi ve özellikle itikadi görüşlerini çok iyi bilmesi, bunları geliştirip sistemleştirmesi, Hanefî âlimlerin *Tabsıratü'l-Edille* gibi Mâturîdiyye akâidi ile *el-Hidâye* gibi Hanefî fıkıh kitaplarını birlikte okutmuş olmaları, İmam Mâturîdî'nin eserlerini nesilden nesile aktararak okutmaları, hatta tefsirini şerh etmiş olmaları, bütün bunlardan başka Hanefî olmayan bazı kaynaklar ile çağdaş araştırmacıların konuyla ilgili ifadeleri İmam Mâturîdî ile Ebû Hanife ve dolayısıyla Mâturîdîlik ile Hanefîlik arasında çok sıkı bir bağ olduğuna kuvvetli birer delil teşkil etmektedir. Ayrıca öteden beri itikatta Mâturîdî olanların fıkıhta Hanefî mezhebine mensup oldukları da bir gerçektir. Bu bakımdan itikatta Mâturîdî mezhebini benimseyenlerin hemen tamamının amelde Hanefî mezhebine mensup olduğunu ifade etmek mümkündür. Bütün bunlar, Mâturîdîlik ile Hanefîlik arasında çok sıkı bir bağ olduğunu açıkça göstermektedir. Bütün bu değerlendirmeler ışığında Mâturîdîlik ile Hanefîlik için, bir bütünün ayrılmaz iki parçası gibidir veya birisi itikadi diğeri fıkhi olmak üzere birbirini tamamlayan iki mezhebin ismidir diyebiliriz.

Kaynakça

- Ak, Ahmet, *Büyük Türk Alimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, İstanbul 2008.
Ak, Ahmet, *Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik*, Yayınevi yayınları, Ankara 2009.
Atay, Hüseyin, "Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzetnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1981, Cilt: 13, s. 197-198.
el-Azîmî, Ebû Abdullah Muhammed, *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler*, nşr., Ali Sevim, Ankara 1988.
Barthold, V. V., *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, yay., Haz., Hüseyin Dağ, Ankara 2004.

- el-Beyâzî, Kemâlüddin Ahmed b. Hasan, *İşârâtü'l-Merâm an İbâreti'l-İmâm*, thk., Yusuf Abdürrazzak, Kahire 1949.
- Brockelmann, Carl, *Tarihu'l-Edebi'l-Arab*, trc., A. en-Neccâr, Kahire 1991.
- Fıglalı, Ethem Rûhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir 2004.
- Huleyf, Fethullah, *Kitâbü't-Tevhîd Mukaddimesi*, 5; Yazıcıoğlu, Mâturîdî ve *Nesefî de İrade Hürriyeti*.
- el-Hüseynî, Sadreddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nâsır, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, trc. Necati Lûgal, Ankara 1943.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer İmâdüddin Ebü'l-Fidâ (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1990.
- İbn Teymiyye Takiyüddin Ahmed b. Abdülhâlim (728/1328), *Kitâbü'l-İmân*, nşr., Hüseyin Yusuf el-Gazzâl, Beyrut 1406/1986.
- İbn Teymiyye Takiyüddin Ahmed b. Abdülhâlim, *Der'ü Teâruzi'l-Akl ve'n-Nakl*, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, Riyad 1979.
- İbn Zekeriya, Yahya b. İshâk, *Şerhu Cümeli Usûli'd-Din li Ebî Seleme es-Semerkandî*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa Bölümü, Nu: 1648/II.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1200), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk., Süheyl Zekkâr, Beyrut 1415/1995.
- İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelâm*, nşr., Sabri Hizmetli, Ankara 1981.
- Kutlu, Sönmez, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Mezhebî Arka Planı", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara 2003.
- Madelung, Wilferd F., "Mâturîdîliğin Yayılışı Ve Türkler", Çev. Muzaffer Tan, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara 2003, 305-368.
- en-Nesefî, Ebû Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed, *el-Kand fî Zikri Ulemâ-i Semerkand*, nşr. Nazar Muhammed Faryâbî, Riyad 1991.
- en-Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn alâ Tarikâti'l-İmâm Ebi'l-Mansûr el-Mâturîdî*, nşr., Claude Saleme, Dımaşk 1993.
- en-Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymun, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, Süleymaniye Ktp., Fatih Bölümü, Nu: 2907, v. 1a ve Bayazıt Bölümü, Nu: 3063.
- en-Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymun, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, neşre Haz. Hüseyin Atay, Ankara 2004.
- en-Nesefî, Ebü'l-Muîn, *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, nşr., Abdülhay Kâbil, Kahire 1407/1987.
- en-Nesefî, Hafizüddin Ebü'l-Berekât Ahmed b. Mahmud, *Şerhu'l-Müntehâb*, thk. Sâlim Ögüt, Kahire 1988.
- Özen, Şükrü, *İmam Mâturîdî'nin Fıkıh Usûlünü Yeniden İnşası*, İstanbul 1997.
- Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (493/1099), *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölçük, İstanbul 1998.
- Rudolph, Ulrich, "Mâturîdîliğin Ortaya Çıkışı," çev., Ali Dere, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara 2003.

- Rudolph, Ulrich, *al-Maturîdî und Die Sünnitische Theologie in Semerkand*, Leiden New York-Köln 1997.
- Sarıkaya, M. Saffet, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Isparta 2001.
- es-Sâbü'nî, Nureddin Ahmed Ahmed b. Mahmud b. Ebî Bekr, *el-Bidâye fi Usûlid-Dîn*, thk. Bekir Topaloğlu, Ankara 1982.
- es-Semerkandî, Alâuddin Alâuddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mîzânü'l-Usûl fi Netâici'l-Ukûl*, Katar 1404/1984.
- es-Semerkandî, Alâuddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Süleymaniye Ktp, Medine Bölümü, Nu: 179.
- es-Sivâsî, İbnü'l-Hümâm Muhammed b. Abdülvâhid, *Kitâbü'l-Müsâyere*, İstanbul 1979.
- Subkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvahhâb b. Ali b. Abdülkâfi (771/1369), *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettah M. el-Hulv, Kahire 1385/1965.
- Yazıcıoğlu, M. Sait, "Mâturîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî", *AÜİFD*, C. 27 (1985).
- Yeprem, M. Saim, *İrade Hürriyeti ve İmam Mâturîdî*, İstanbul 1980.
- ez-Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtażâ b. Muhammed el-Hüseynî, *İthâfî's-Saadeti'l-Muttekin bi Şerhi İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Fikr trz.



The Relation of Maturidi School with Hanafite

Citation/©: Ak, Ahmet, (2010). The Relation of Maturidi School with Hanafite, *Milel ve Nihal*, 7 (2), 223-240.

Abstract: Abu Mansur al-Mâturîdî studied with Hanafite scholars and improved the theological views of İmam Azam Abu Hanifa. Abu Mansur al-Mâturîdî is an important Hanafite faqih and a mutakallim. Some other Hanafi scholars and he flourished the idea of Hanafite and Maturidi School. Because of that, there is a vital relationship between them. However, in general, these relationship between two schools is not known very well in the Islamic Thought. It is aimed to examine the relationship between these two schools of thought in this paper.

Key Words: İmam al-Mâturîdî, Abu Hanifa, Hanafite school, Maturidi school.

